

Olvasóközönség és olvasószolgálat a Széchényi Könyvtárban 1920—1944

KOVÁCS ILONA

A könyvtár életének egészére rányomja bélyegét a két háború, mely nyitotta és zárta e periódus történetét. 1919 után a talpraállás gondja, majd a 30-as évek végén a nagy gazdasági válságok, s a háború előszele olyan nehéz helyzetbe sodorta az országot, mely jelentősen éreztette hatását az olyan kulturális intézménynél is, mint a Széchényi Könyvtár.

A két és fél évtized során a könyvtár bénító anyagi gondokkal küzdve próbál feladatának eleget tenni. E nehézségek sem az állománygyarapítás, sem a belső könyvtári munka és a könyvtári funkciók gyakorlásához szükséges külső feltételek biztosítását nem tették lehetővé teljes mértékben.¹ Ezek a tényezők ugyanakkor jelentősen befolyásolták, és nemegyszer magyarázzák e korszak olvasóforgalmának alakulását. Ezért a következőkben, mielőtt rátérnénk a könyvtár olvasóinak és az olvasott könyvanyag összetételének elemzésére az olvasást jelentősen befolyásoló néhány ilyen tényező alakulására szeretnénk rávilágítani.

I.

AZ OLVASÁS TÁRGYI ÉS SZERVEZETI KERETEI AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

a) Az olvasószolgálat szervezeti alakulása

Az olvasószolgálat a könyvtár életében csak fokozatosan kapott megfelelő hangsúlyt. A korszak elején a könyvtár *elsőrendű feladatának az anyag begyűjtését* (ami a háború utáni években valóban nagy erőfeszítést igényelt) *és feldolgozását tekintette*. Jelentősebb tájékoztató és bibliográfiai tevékenységre nem rendezkedett be. A funkciók ilyen jellegű leszűkítése természetesen kifejezésre jutott a könyvtári szervezet alakulásában is. Az olvasószolgálat ellátását a Nyomtatványtár (mely magában foglalta a gyarapítási és feldolgozó tevékenységet is), mint egyik feladatát biztosította. Az olvasószolgálat meglehetősen passzív felfogásából adódóan csupán az olvasótermi felügyelő és a kölcsönzést lebonyolító tisztviselő személyéről gondoskodott.

Az olvasótermi felügyelet ellátásában az intézet dolgozói, meghatározott rendben, szinte valamennyien részt vettek a következőképpen: „Az olvasótermi szolgálatot felváltva végezték a könyvtár, kéziratár és zenei osztály VIII. fizetési osztályon alul levő tisztviselői. Minden tisztviselő körülbelül két és félhavonként egyszer, hétfőtől péntekig látta el ezt a munkakört, s ugyanakkor az illető tisztviselő zárta is a könyvtárat... Minden szombaton a hírlaptár ad olvasótermi ügyeletes tisztviselőt.”¹² Ennek a rendkívül fontos funkciónak az ellátása éppen a megfelelő szervezeti keretek híján

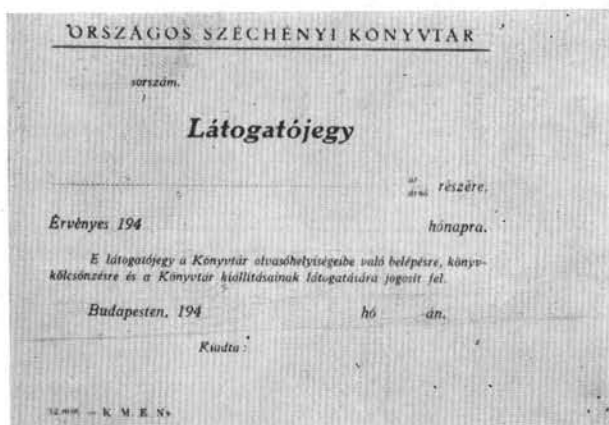
kissé gazdátlan terület maradt, s mind a vezetés, mind pedig a könyvtár dolgozói számára terhes feladatnak tűnt. Határozottan erre vallanak az 1926-os jelentés idevonatkozó mondatai: „Megoldásra váró probléma az olvasótermi szolgálat kérdése is, amely állandóan két tisztviselőt köt le, akik ennek következtében a szorosabb értelemben vett könyvtári munkában alig vesznek részt. Az olvasótermi szolgálat főleg a levéltár kiköltözése óta vált terheessé, mert a levéltári osztály tisztviselői ezen szolgálatban nem vesznek részt, s ennek következtében teljesen a könyvtár többi tisztviselői karára esik a szolgálat teljesítése.”¹³

Természetesen az olvasóközönség számának növekedésével, s az egyre differenciáltabb igények jelentkezésével a 30-as években már szükségessé vált a tájékoztató munka különböző ágainak (fotokópia, bibliográfiai szolgálat) kiépítése, s az új feladatok ellátásának biztosítására a megfelelő szervezeti keretek kialakítása. Fitz József 1937-ben létrehozta az önálló Reference Osztályt, mely a háború kitöréséig 9–10 dolgozóval működött (4–5 könyvtáros és 5–6 altiszt, kiszolgáló, ruhatáros). Bár 1937-ben funkciójának első körvonalazása idején láthatóan elsősorban a könyvtárhasználat rendjének biztosítását és felügyeletét tűzték ki feladatául¹⁴, az 1941-es jelentés már azt bizonyítja, hogy az osztály munkája sokkal igényesebb, bővebb tájékoztató jellegű munkává fejlődött ki.¹⁵

Tehát láthatóan a háborút követő években a közönségszolgálatot mint mellékes feladatot kezelték. A harmincas évek közepétől a könyvtár vezetésében tért hódító modern szempontok az olvasószolgálat vonalán is jelentős eredményekhez vezettek. A feladatok felismerése nyomán megtörténtek az első lépések egy korszerű reference szolgálat szervezeti kereteinek kialakítására.

b) Olvasóterem

Már az I. világháborút követő évek, majd pedig az egész korszak állandó problémájaként jelentkezett a helyhiány. Ekkorra már szűknek bizonyultak az eddigi helyiségek, mind a raktárak, mind a munkahelyek számára. A könyvtár jelentéseiben állandó megoldatlan kérdésként szerepel a megfelelő olvasótermek és kutatászobák kialakítása is.¹⁶ Ez annál is jelentősebb kérdés volt, hiszen az olvasás

Az Országos Széchényi Könyvtár használatára jogosító látogatójegy

lehetőségének külső körülményei komolyan befolyásolták a könyvtár használatát s így az olvasóforgalmat.

A kérdés rendezésére részben 1927-ben a nagy költözködések idején került sor. Ez a költözködés elsősorban a körülményeken javított, s az olvasóteremben megnövelte az olvasóhelyek számát, de újabb olvasóteret nem tudott létrehozni.⁷

Sikerült viszont jobb elhelyezést biztosítani a katalógus számára és lehetővé vált az olvasótermi kézikönyvtár kibővítése és felfrissítése is. „Az új bútorzat beállítása lehetővé tette az eddigi kis kézikönyvtárnak körülbelül 30 000 kötetre való kiegészítését. Ez új kézikönyvtár felállítása úgy történt, hogy a gyakrabban használt művek a földszinten, a sorozatos művek, folyóiratok a galérián vannak elhelyezve. A kézikönyvtárról az olvasók által is hozzáférhető helyen, külön könnyen kezelhető, s áttekinthető katalógus áll a kutatóközönség rendelkezésére.”⁸

Természetesen ez az átszervezés még korántsem oldotta meg az olvasószolgálat valamennyi problémáját, mert a kutatóhelyeknek az olvasóteremben való elhelyezése, még ha fény, kényelem szempontjából jobb körülmények közé is jutatta a kutatókat, a nagyolvasóteremben nem tudta számukra a munka zavartalanságát biztosítani. Ezt néhány évvel később fel is vetik és az átszervezési munkák árnyoldalaként emlegetik.⁹ Mindenesetre ez az átalakítás egészében jelentősen hozzájárult a közönségszolgálat színvonalasabb ellátásához.

c) *A könyvtár nyitvatartásának rendje*

Az olvasóforgalom alakulását nem kis mértékben befolyásolta a könyvtár nyitvatartásának rendje. Ezen a téren a könyvtár nemcsak, hogy nem ért el újabb eredményeket, hanem a korábbi állapotokhoz képest visszalépett. 1927-ben ugyanis a nagy átalakítási munkák után a könyvtár délutáni nyitvatartása megszűnt. 1926-ig az olvasóterem du. 4-ig állt az olvasók rendelkezésére. 1927-től csupán 1/2 2-ig.¹⁰ Ennek legfőbb oka a könyvtár rendkívül rossz anyagi helyzete volt. „Könyvtárunk a legutóbbi időig 9 órától délután 4 óráig állott a közönség számára nyitva, azonban a fűtési, világítási és egyéb költségeket a könyvtár költségvetése nem bírván meg, a délutáni nyitásról az akkori vezetőségnek le kellett mondania” — magyarázza ezt a lépést az 1929-es jelentés.¹¹

Lukinich Imre 1927-ben még bízott benne, hogy ez csak átmeneti megoldás. Ő az elkövetkező években már a délutáni nyitvatartás visszaállításán túlmenően az esti olvasószolgálat megszervezését is biztosítotttnak látta. Az 1927-es nagy átalakítási munkálatok valóban meg is teremtették ennek egyik legfőbb előfeltételét: a villanyvilágítás bevezetését.¹²

Az anyagi gondok mellett a nyitvatartás megnyújtásának még más akadálya is volt. Az esti nyitvatartástól a Múzeum gyűjteményeinek biztonságát féltette: „...A jelenlegi körülmények között a délutáni és esti nyitvatartást az Olvasóteremhez vezető hosszú útvonal, a sötét folyosón való elrejtőzések a Magyar Történeti Múzeum aranykincseit veszélyeztető besurranások lehetősége akadályozza. A nyitvatartás esetén a nem érdekelt osztályoknak is fokozott őrszolgálatot kellene rendszeresíteniök, a könyvtárhoz nem tartozó helyiségeket világítaniok stb. a nyitvatartás tehát a veszélyeztetettség mellett jelentős költségtöbbletet is jelentene”.¹³

1935-ben a könyvtár vezetősége még egy jelentős erőfeszítést tett az utób-

bi probléma rendezésére. Egy külön lépcsőház építésével a Sándor utcai oldalon az olvasóterem külön bejáratának biztosítását tűzték ki célul.¹⁴ Lényegében azonban minden próbálkozás hiábavalónak bizonyult.

A háború kitörése után a helyzet csak rosszabbodott. A háború hatása az első években még kevésbé érződik, de 1943-tól egyre nagyobb gondot jelentett a könyvtár használatának biztosítása. Míg kezdetben csak a bevonult személyzet hiánya okozott problémát, később az események előrehaladtával az anyag megmentése kötötte le a munkaezők jelentős részét, ill. tett hozzáférhetetlenné bizonyos anyagrészeket. A jelentések szomorú összefoglalása erről így hangzott:

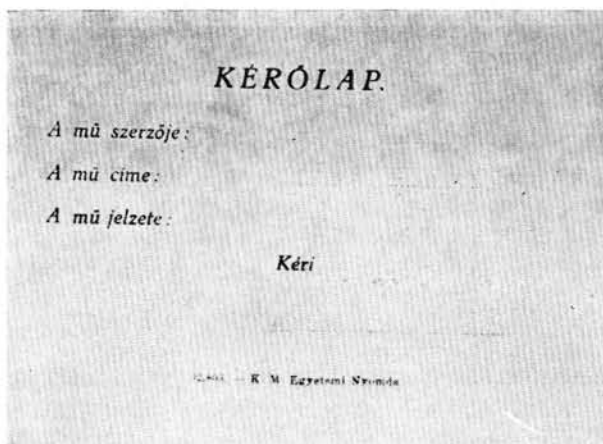
„Ebben az esztendőben gyakorolt a háború első ízben bénító hatást a könyvtár működésére. A légiveszély növekedése miatt az állomány legértékesebb 8143 kötetét kivontuk a forgalomból és 142 faburkolattal ellátott leforrasztott horganylemezládában biztonságba helyeztük. Ezzel a könyvtári kutatás fontos területeken megszűnt...” — majd így folytatja: „A közönség kiszolgálása hasonló nehézségekbe ütközött. 18 altisztünk közül 10 teljesített hónapokig tartó katonai szolgálatot. A nyitvatartás idejét korlátoznunk kellett, hogy a használatban felhalmozódott könyvanyagot a kevés megmaradt altiszt helyre rakhassa. Hétfőn az olvasóterem zárva maradt, a kölcsönző osztály pedig hétköznaponként csupán 10 és 1 óra között volt nyitva...”¹⁵

1944. március 19-ét követően a könyvtár a történelmi események kényszerítő hatására szinte minden más funkciót mellőzve csupán a könyvanyag biztonságba helyezésére koncentrált erejét. Így azután április elsejétől „...a könyvtár nyilvános olvasóterme sem volt már nyitvatartható, s az ott felszabaduló személyzet a mentési munkálatokhoz nyert beosztást”.¹⁶

Tehát a könyvtár nyitvatartásának rendje rendkívül kedvezőtlenül befolyásolta az olvasóforgalom alakulását. A könyvtár vezetősége mindent megkísérelt e kedvezőtlen körülmény felszámolására, hiszen világosan látták, hogy a könyvtár valódi funkciójának gyakorlásában akadályozza a nyitvatartás megoldatlan kérdése. „Országos jellegű könyvtárunk emiatt a feladatát csak korlátozott mértékben teljesítheti” — foglalja össze ezt Fitz József.¹⁷

d) A külső kölcsönzések lehetősége és szabályozása

Mivel a helyben olvasás a jelzett körülmények között viszonylag rövid időhatárok közé szorult, a könyvtár olvasóforgalmában a gyűjtemény múzeális jellege ellenére a külső kölcsönzések, amit akkor kikölcsönzésnek neveztek, igen

Könyvek kölcsönzéséhez szükséges kérőlap

jelentős arányokat öltöttek. A Nyomtatványtárból 1920 és 1944 között a következő kikölcsönzések történtek:

Év	Olvasó (ill. térítvény)	Kikölcsönzött kötet v. mű	Év	Olvasó (ill. térítvény)	Kikölcsönzött kötet v. mű
1920	2806 olvasó	3 837	1933	7380 térítvény	11 456
1921	4013 olvasó	6 074	1934	7176 olvasó	11 942
1922	4000 olvasó	6 137	1935	3034 olvasó	7 303
1923	4871 olvasó	7 399	1936	2430 olvasó	5 984
1924	6470 olvasó	9 096	1937	1695 olvasó	4 760
1925	4159 olvasó	6 410	1938	2178 olvasó	4 825
1926	5549 olvasó	9 339	1939	1634 olvasó	3 717
1927	3158 térítvény	4 877	1940	1721 olvasó	3 590
1928	3416 térítvény	5 194	1941	2583 olvasó	6 228
1929	5468 térítvény	8 917	1942	3146 olvasó	7 557
1930	6488 eset	9 555	1943	3496 olvasó	8 196
1931	7534 térítvény	11 188	1944	1590 olvasó	3 805 ¹⁸
1932	7732 térítvény	13 624			

Az adatok tanúsága szerint 1920-tól 1933-ig szinte állandóan növekedett a kikölcsönzött kötetek (művek) száma. 1926-ra már 2,5-szeresére, s 1933-ra pedig már 3,5-szeresére növekedett a forgalom. Ez az összforgalomnak kb. 15–20%-át tette ki.

Bár ez a tendencia örvendetes volt a könyvtár forgalma szempontjából, a könyvtár vezetését azonban joggal egyre nagyobb aggodalommal töltötte el a múzeális jellegű könyvanyag ilyen mérvű kikölcsönzése. Különösen, hogy az egyébként szintén rendkívül értékes könyvanyag mellett a kéziratár, s más fontos gyűjtemény részekből is jelentősmennyiségű anyag fordult meg házon kívül.

A könyvtár vezetősége különböző szigorító intézkedésekkel próbálta a kölcsönzéseket korlátozni. Ezzel magyarázható, hogy a Nyomtatványtárból 1933-ban 11 456 kötetet kölcsönöztek ki az előző évi 13 624 kötethez képest. Az évi jelentés így ad számot erről: „Tehát az előző évi forgalommal szemben 352-vel kevesebb kölcsönző 2168 művel kevesebbet kölcsönzött ki. Amíg tehát az olvasótermi használat növekedett, addig a kölcsönzés mintegy egyhatodával csökkent. Ez utóbbi körülmény azzal magyarázható, hogy a kölcsönzéseket még jobban megszigorítottuk”.¹⁹ Mit jelentett ez a megszigorítás? Látogatási jegy kiváltását írták elő és kölcsönzési díjat vezettek be (kötetenként 20 fillért).²⁰

Nemcsak a könyvtár vezetősége, hanem a felettes hatóságok is gondot fordítottak a kérdés rendezésére. Az 1934. évi VIII. t. c. a „Magyar Nemzeti Múzeumról” hangsúlyozza a könyvtár múzeális jellegét, amely természetesen szükségessé tette a kölcsönzések korlátozását is.²¹

Mindezek az intézkedések úgy látszik nem hozták meg a várt eredményeket,

így a kölcsönzéssel kapcsolatos visszaélések arra késztették az intézet vezetőségét, hogy a következő évben szigorú felülvizsgálatot folytassanak e téren.²² A lebonyolított vizsgálatok során meglehetősen rossz tapasztalatokat szereztek a ki-kölcsönzött anyag sorsát illetően. Ennek következménye volt az a rendelkezés, mely 1936-ban véglegesen megszüntette az egyéni kölcsönzéseket.

„...F. év október havától kezdve a viszonyosság és a kölcsönös felelősség elve alapján csak intézeteknek a saját helyiségeikben leendő használatra kölcsönzünk ki olyan műveket, melyeket a budapesti Egyetemi Könyvtár vagy a Fővárosi Nyilvános Könyvtár nem tudott rendelkezésükre bocsájtani. De folyóiratok, hírlapok, olvasótermi és segédkönyvtári kézikönyvek, valamint 1000 P. értéket meghaladó preciosák nem kölcsönözhetők ki. A kölcsönzés iránti kérelmeket általában az Országos Széchényi Könyvtár nemzeti és múzeális jellegének szemmeltartásával bíráljuk el. Magán személyek számára a kölcsönzés megszűnik.”²³

E rendkívül szigorú szabályozást a kölcsönzés során észlelt visszaélések, s a rendkívül értékes anyag biztonsága kívánta meg. Szükség volt erre a megszorításra, mert nemcsak hogy a kölcsönzéssel kapcsolatos szigorú előírások, de még a helyenként alkalmazott jogi eljárások sem vezettek komoly eredményre. A könyvtár akkori vezetője Fitz József így jellemezte a helyzetet:

„A kölcsönzésben megdöbbentő rossz tapasztalatokat szerezünk. Igyekeztünk a kölcsönzési morált szigorú intézkedésekkel helyreállítani. Olyanoknak, akik megszabott határidőre és reklamálásunk ellenére a kölcsön vett művet nem szolgáltaták vissza, megtagadtuk a további kölcsönadást és több esetben az 1929. XI. t. c. 46–50 szakaszai értelmében a késedelmezők ellen pert indítottunk. Sajnos a bíróságok egyetlen esetben sem hoztak marasztaló ítéletet, és szenvedett kárunkat annyira leértékelték, hogy a pereskedés illuzorikussá vált. 1813 kötetet évek során hasztalanul reklamáltunk, százával vannak kötetek, melyeket 10–20 évvel ezelőtt vittek el és nem adtak vissza. A kölcsönzők egy töredéke bevallja, hogy a kivett könyvet elvesztette, hajlandó is volna kárpótlást nyújtani, de gyakran olyan művekről (folyóiratok, sorozatok egyes köteteiről) van szó, melyek egykönnyen nem pótolhatók. A kölcsönzők nagyobb része azonban nem is válaszol a reklamációira.

A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa e tapasztalatok hatása alatt javaslatomra kimondta, hogy a könyvtár magánszemélyeknek egyáltalán nem kölcsönöz, intézeteknek pedig csak abban az esetben, ha szavatosságot vállalnak, hogy a kölcsönkért művet helyiségükből ki nem adják, és, hogy a kölcsönzési időt betartják... Könyvtárunkat — amint ezt az 1934. évi VIII. tc. indokolása is mondja — olyan nemzeti archivumkönyvtárrá óhajtuk fejleszteni, mint aminő a tisztán praesenskönyvtár jellegű British Museum könyvtára.”²⁴

Természetesen ezek a rendelkezések oly mértékben korlátozták a kölcsönzéseket, hogy annak száma 1939-re már az 1920-as év forgalma alá süllyedt. Úgy látszik azonban még mindig sok probléma adódott. Ezért volt szükséges a 7832/1939 M. E. sz. rendelet kiadására²⁵, majd a kölcsönzési szabályzat kidolgozására.

Bár minden korábbi törekvés és a miniszterelnökségi leirat is a kölcsönzés teljes kizárását, a kötelempéldányok használatának legkomolyabb megszigorítását követeli, mégis a könyvtár vezetője szükségesnek látta a kölcsönzési szabályzat kidolgozását. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsához intézett levelében ezt a következőképpen indokolja:

„Könyvtárunk eddig valamennyi használati szabályzata hangsúlyozta ugyan, hogy az Országos Széchényi Könyvtár elvben nem kölcsönző könyvtár, a kivételes kölcsönzésnek azonban mégis helyt adott. E kivételes kölcsönzés folyamán a könyvtárt tekintélyes veszteségek érték, aránylag tekintélyesebb veszteségek, mint a rendszeresen kölcsönző Egyetemi Könyvtárat és Székesfővárosi Könyvtárat. E két intézmény kölcsönzési ügymenetének tanulmányozása arról győzött meg, hogy veszteségeink oka éppen a kivételezés és ennek velejárójaként a szigorúbb és mindenkire egyformán kötelező kölcsönzési szabályok hiánya volt.

E megfontolás értelmében a most előterjesztett szabálytervezet alapfelfogása az, hogy ha a kölcsönzés elől nem zárkoztunk el, a kikölcsönzött anyag nagyobb biztonsága érdekében a kivételezést meg kell szüntetni, viszont a kölcsönzést minden kölcsönzővel szemben alkalmazandó önműködő és kibúvókat nem engedő biztosítékokkal kell szabályozni.”²⁶

Az új kölcsönzési szabályzat 1940. február 1-től lépett életbe.²⁷ Az új előírások biztosították, hogy a könyvtár legértékesebb, pótolhatatlan állományrészei ne kerüljenek ki a könyvtár épületéből. A kölcsönzést elsősorban intézmények számára tette lehetővé, de korlátozott számban igazoltan tudományos kutatók és egyetemi hallgatók is kölcsönözhettek, mindkét esetben azonban pénzbiztosíték ellenében, és a szabályzatban rögzített szigorú előírásoknak megfelelően.

II

OLVASÓKÖZÖNSÉG, OLVASÓFORGALOM

Olvasóforgalmi vizsgálatok során legfőbb feladatunk feltárni: kik, milyen arányban és milyen céllal vették igénybe a könyvtár állományát. Tehát elemzésünkben a mennyiségi és tartalmi összetevőkre egyaránt tekintettel kell lennünk. Az Országos Széchényi Könyvtár két világháború közötti olvasóforgalmának rekonstruálása során megkíséreljük nyomon követni az olvasóforgalom számszerű alakulását, mind az olvasók, mind pedig a forgalmazott könyvanyag szempontjából. Továbbá szeretnénk feltárni az olvasók foglalkozás szerinti megoszlását, s a forgalmazott könyvanyag szak szerinti összetételét, ami leginkább jelzi az olvasói igények mibenlétét. Ennek kapcsán lehetőségünk nyílik arra, hogy megvizsgáljuk a Széchényi Könyvtár, mint nemzeti könyvtár milyen könyvtári funkciókat látott el és milyen szerepet töltött be a magyar kulturális életben a két világháború között.

Természetesen az ilyen fajta felmérést igen nagy mértékben megnehezíti, hogy az egész periódusra vonatkozó részletes statisztikai kimutatások, melyek a forgalom tartalmi vonatkozásaira is fényt derítenének, nem állnak rendelkezésünkre. A könyvtár jelentései csupán a könyvhasználat arányait tartották számon. Számszerű adataik azonban lehetőséget nyújtanak arra, hogy a könyvtár olvasóforgalmának és könyvforgalmának méreteiről képet alkossunk. Egy kivételes periódusban, 1926 és 1931 között elvégezték az olvasóterem forgalmának részletes elemzését is. Így ebből az időszakból pontos adatok állnak rendelkezésünkre mind az olvasók foglalkozás szerinti megoszlását, mind pedig a forgalmazott könyvanyag összetételét illetően. A tartalmi szempontok érvényesítését tették lehetővé továbbá a beiratkozási naplók, amelyekbe a beiratkozott olvasók foglalkozását is bejegyezték.

1. *A z o l v a s ó k ö z ö n s é g*

a) *A z o l v a s ó k s z á m s z e r ű v á l t o z á s a*

A könyvtár olvasóforgalmának mennyiségi alakulására támpontot nyújtanak a beiratkozások számának változásai. Tekintve azonban, hogy a Széchényi Könyvtárban a beiratkozás nyilvántartásának módszerei 1920 és 1944 között többször is

módosultak (1928, 1935) az egyes periódusok adatai abszolút értékben nem mérhetők egymáshoz, csupán jelzik az egyes korszakok főbb tendenciáit. Ennek ellenére úgy gondoljuk, mégis hasznos és érdekes áttekinteni a vizsgált évek beiratkozásainak számszerű változásait.

A háború utáni két évtizedben ezek a következőképpen alakultak:

I.		II.		III.		IV.	
1920/21	2454	1926/27	977	1929	1244	1935	673
1921/22	2609	1928	906	1930	1049	1936	569
1922/23	3085			1931	1289	1937	477
1923/24	2199			1932	1117	1938	382
1924/25	1774			1933	1144	1939	390
1925/26	1249			1934	1094	1940	298
						1941	346
						1942	320
						1943	286 ²⁸

A számok abszolút értékét tekintve úgy tűnik, hogy a Széchényi Könyvtár olvasóforgalmában a két világháború között fokozatos és jelentős visszafejlődés következett be.

Vizsgáljuk meg, mennyiben magyarázható a beiratkozások számának ilyen mérvű csökkenése adminisztratív okokkal, tehát a nyilvántartások módszerének változásával, s mennyiben felel meg a valóságos helyzetnek.

Fenti összeállításunkból nyilvánvaló, hogy a beiratkozások tekintetében 1920 és 1944 között négy fő periódust különböztethetünk meg.

I. 1920—1925

III. 1929—1934

II. 1926—1928

IV. 1935—1943 (ill. 1944)

I. Az 1920 és 1925 közötti első időszakban éri el a könyvtár a beiratkozások területén a legmagasabb számot. Ez a kiugró eredmény részben általános társadalmi tünetekkel magyarázható. Az I. világháborút követően ugyanis feltűnően megnőtt az emberek kulturális érdeklődése, s ennek következtében az olvasás iránti igénye is.²⁹

Sokkal inkább érthetővé teszik azonban ezt a magas számot a belső könyvtári viszonyok. A két világháború közötti időszakban ugyanis ez a legkedvezőbb periódus mind a beiratkozások, mind a könyvtár használatát illetően (kikölcsönzések lehetősége, hosszú nyitvatartás).

II. Az 1926—28-as átmeneti időszak tulajdonképpen nem jellemző, csupán magyarázatra szorul. Ez a néhány év a nagy átalakítási munkálatok jegyében telt el s feltűnően alacsony forgalmát teljesen érthetővé teszi, hogy a költözködések

Elvett és átadott könyv az Orsz. Széchényi Könyvtárból kölcsönvett műről.
(A kölcsönvettől tölti ki)

A kölcsönvett könyv neve:	Vezetőjének aláírása:	Kiadó és átadó helyi könyvtár:
A kölcsönvett mű szerzője:	A mű címe:	

(A könyvkölcsönzés vezetője tölti ki)

A kölcsönzési hely:	A visszatérítési idője:	Darab száma:	Kölcs. értéke:	Kiadó:
			Biztosítási:	Visszatérítési:
Meghosszabbítás:		A példány állapota:		
Reklamációk:		Megjegyzés:		
Postaköltségek:				
Kiadási díjak:				

a) - b)

A kölcsönvett mű

Szerzője:

Címe:

Jelzete:

Alulírott kötelezem magamat, hogy fenti művet az előírt határidőre visszaszolgáltatom, tudomásul veszem, hogy a határidő elmulasztása esetén a reklamációs postaköltségeket és napenkénti és kötetenkénti 10-10 fillér késedelmi díjakat megfizetni, a kölcsönvett mű elvesztése vagy megrongálása esetén pedig a térítvényen megjelölt értéket megérteni tartozom. Kötelezem magamat továbbá, hogy a vezetésem alatt álló intézetből a kölcsönvett művet nem adom ki.

Kijelentem, hogy az 1929. XI. t.-c. 46. §. határményait tudomásul vettem.

P. H.

(az művet vezetőjének aláírása.)

ELISMERVÉNY

az egyetemi
árnak

lecke-könyvről, melyet kölcsönzési biztosíték fejében az Országos Széchényi Könyvtár Könyvkölcsönzési Szabályzata 7/b) pontja értelmében letétként átvettem.

A lecke-könyvet csak a kölcsönvett mű (művek) és jelen Elismervény visszaszolgáltatása után adjuk vissza a letéteményezőnek.

Budapest, 19 évi hó n.

az Országos Széchényi Könyvtár Könyvkölcsönzési Szabályzatának szerzője.

32.804. — K. 31. Egyetemi Nyomda

c)

Kiviteli engedély.

drb. _____

jelzetű _____

könyvtári műre.

Dátumbélyegző.

92.907. — K. M. E. Ny.

a kölcsönző vezetője.

d)

Reklamálás.

Felkérem, hogy a _____

című művet, melynek határideje _____ év _____ hó _____ napján lejárt, szolgáltatssa vissza. A kölcsönző az általa aláírt térítvényen kötelezettséget vállalt, hogy a kölcsönvett művet a határidőre visszaszolgáltatja, ennek elmulasztása esetén a reklamálási postaköltségeket és a naponként és kötetenként 10–10 fillér késedelmi díjat megfizeti, a kölcsönvett mű elvesztése vagy megrongálása esetén pedig a térítvényen megjelölt értéket megtéríti.

Amennyiben a visszaküldött művet a határidő letele után számított 24. napig a felmerült költségek és késedelmi díjak megfizetése mellett vissza nem szolgáltatja, szabályzatunk értelmében kötelezve vagyunk az 1929. évi XI. t.c. 46. §-a értelmében Ön ellen az előírt eljárást megindítani.

A késedelmező kölcsönző a Könyvtár használatából mindaddig ki van zárva, amíg vállalt kötelezettségének eleget nem tett.

Budapesten, 19 _____ hó _____ n.

igazgató

e)

A könyvtárból való kikölcsönzéshez szükséges nyomtatványok: a) és b) Intézmények számára történt kölcsönzéshez használt térítvény. c) Egyetemi hallgatók kölcsönzése esetén a letétbe helyezett leckekönyvrt adott elismervény. d) A kikölcsönzött mű kiviteléhez szükséges engedély e) Az időben vissza nem hozott könyvek reklamálásához szükséges nyomtatvány

miatt az olvasóterem rendkívül hosszú ideig zárva volt. 1927-ben mindössze január 3-tól május 6-ig állt az olvasók rendelkezésére, 1928-ban pedig csak április 16-án nyílt meg újra.³⁰

III. Számunkra sokkal többet mondanak az 1929—1934 közötti évek adatai. Láthatóan ismét fellendül a könyvtár forgalma, s bár a beiratkozások száma nem éri el az 1927 előtti évek átlagát, a 6 év során viszonylag kiegyenlített, változatlan arányokat mutat. Mégis mivel magyarázhatjuk a számbeli csökkenést?

A nyilvántartás változása (a beiratkozások 1929-től nem az oktatási évnél megfelelő „átmenő” évre, hanem naptári évre történtek) nem igen indokolja ezt. Jelentősen befolyásolhatta azonban a forgalmat a kikölcsönzések megszigorítása és a délutáni nyitvatartás megszűnése.

IV. 1935 fordulatot jelent az olvasószolgálat történetében: a kikölcsönzések szigorú felülvizsgálata, a beiratkozási díj bevezetése komoly szelekciót idézett elő az olvasók táborában, s bár az utolsó időszak számadatainak összevetését az előző évekével szinte lehetetlenné teszi, hogy 1935-től az éves beiratkozás helyett a havi beiratkozást vezették be, mégis a beiratkozások csökkenő tendenciáját világosan megállapíthatjuk.

Ezt a rendkívül nagymérvű csökkenést nagyrészt megmagyarázza a beiratkozási díj mellett a napi-jegyek rendszerének a bevezetése.³¹ 1935-től ugyanis a havi beiratkozás díja 1 P. volt, napi jegyeké viszont csak 10 fillér. Így a futó olvasók többsége természetesen csak napijegyet váltott, ezeket pedig nem vezették be a beiratkozási naplókba.³² A forgalom csökkenése tehát nem állt arányban a beiratkozások számának csökkenésével, hanem annál jóval kisebb méretű volt. 1941-ben például a bejegyzett beiratkozásokon kívül 17 101 db napijegyet adtak ki,³³ ami naponta kb. 55 látogatóval növelte a forgalmat. Feltételezésünket a nagy olvasóterem e korszakra eső olvasóforgalma is alátámasztja:

Helybenhasználat

Év	olvasó	Év	olvasó
1920	18 405	1933	20 673
1921	19 683	1934	31 002
1922	20 576	1935	22 136
1923	20 567	1936	20 359
1924	21 078	1937	17 200
1925	12 344	1938	16 738
1926	11 950	1939	17 081
1927	4 567	1940	14 744
1928	10 683 eset	1941	18 535
1929	17 131	1942	18 032
1930	14 258	1943	16 337
1931	18 629	1944	4 823 ³⁴
1932	21 293		

Az összeállításból kitűnik, hogy bár a beiratkozások száma meglehetősen ingadozik, az olvasóterem forgalma az 1927-es év kivételével nem követi azt. Tehát az olvasóterem forgalmát tekintve korántsem határolódik el oly világosan a fent jelzett négy periódus, mint a beiratkozások tekintetében.

A számok világosan megmutatják, hogy a könyvtár egy szilárd, a könyvtárat rendszeresen igénybe vevő olvasórétegre számíthatott. Az olvasóterem egyenletes forgalmát pedig csak kevésbé befolyásolták a napi futó beiratkozások, amelyek hol tükröződtek a beiratkozás nyilvántartásában, hol nem.

A beiratkozások számának ingadozása és az olvasóterem forgalmának viszonylagos stabilitása közötti ellentmondást magyarázza még az is, hogy a beiratkozások számát mindaddig, míg a kölcsönzést korlátozó intézkedések életbe nem léptek, azok is növelték, akik az olvasótermet egyébként csak ritkán, vagy egyáltalán nem használták. A harmincas évektől csökken ugyan a beiratkozások száma, de az olvasóterem forgalma szinte semmit nem változik, sőt emelkedik. A kölcsönzések szigorítása következtében ugyanis a beiratkozott olvasók közül sokan, akik korábban elsősorban kölcsönzők voltak, a helyben olvasás fokozottabb igénybevételére kényszerültek.

Így bár szám szerint kevesebben iratkoztak be, mint az előző periódusban, a beiratkozottak legnagyobb része a nagyolvasóterem forgalmát növelte. Feltehetően ezzel magyarázható a 30-as évek kimagasló forgalma.

1937-től azonban a nagyolvasóterem forgalmában is lassú hanyatlás figyelhető meg. Nyilvánvaló, hogy a folytatólagos gazdasági nehézségekkel küzdő könyvtár sem államánnyában, sem szolgáltatásaiban nem tudott az igényeknek eleget tenni. 1939-től pedig, mint már korábban említettük, a háborús gondok, behívások megrikítják az olvasók sorait, s egyre nehezebbé teszik az olvasói igények kielégítését. Természetesen mindez a forgalom visszaesését eredményezi.

b) *Az olvasóközönség összetétele*

Ilyenfajta vizsgálatainknak, mint már fentebb említettük, két fő forrása van: a beiratkozási naplók (amelyek a név mellett a foglalkozást is megjelölték) és az olvasóterem forgalmának nyilvántartása az 1926 és 1931 közötti időszakban. E nyilvántartásokban feltüntetett foglalkozási kategóriák nem minden esetben felelnek meg mai társadalom- és történelem-szemléletünknek, mégis lehetőséget nyújtanak az olvasótábor összetételének áttekintésére.

A beiratkozási naplókban bejegyzett foglalkozások sokféleségéből a következő olvasói csoportokat tudtuk kialakítani: középiskolai tanuló; egyetemi és főiskolai hallgató; tanár; író; művész; ügyvéd-jogász; teológus; könyvtáros; levéltáros; bibliográfus; múzeológus; tisztviselő; orvos; műszaki és gazdasági szakember, nagypolgárság (gazdasági vezető réteg); iparos; fizikai dolgozó; politikus; katona; háztartásbeli; egyéb, (ide soroltuk a fent említett csoportokba be nem illeszthető foglalkozásokat és az olvashatatlan bejegyzéseket). Ezeknek a kategóriáknak kialakításánál arra törekedtünk, hogy alkalmasak legyenek az olvasói igények megítélésére.

E kategóriák megoszlásának áttekintését nem a teljes időszakra, hanem az egyes periódusokra jellemző kiragadott években (1920/21, 1925/26, 1926/27, 1928, 1929, 1930, 1935, 1938, 1940) végeztük el. Arányuk a jelzett években a mellékelt táblázat szerint alakult:

Beiratkozás éve	Középiskolai tanuló	Egyetemi- és főiskolai hallg.	Tanár	Író	Művész	Ügyvéd Jogász	Teológus	Könyvtáros Levéltáros Múzeológus	Tisztviselő	Orvos	Műszaki és gazdasági szakember	Nagypolgárság	Kisiparos	Fizikai dolgozó	Politikus	Katona	Háztartásbeli	Egyéb
1920/21	597	1083	194	78	36	56	28	5	157	35	68	29	10	7	0	37	0	24
1925/26	206	556	119	55	17	17	20	11	113	27	37	28	5	5	2	15	7	9
1926/27	187	443	94	47	17	22	12	5	77	13	26	18	1	0	1	11	3	0
1928	23	430	105	69	20	21	16	4	98	26	27	24	9	4	2	10	9	9
1929	55	625	149	71	22	27	25	5	115	26	51	30	3	5	1	20	10	4
1930	71	510	146	53	16	17	22	2	93	18	34	19	9	0	1	15	0	13
1935	8	372	163	25	2	10	18	0	46	5	6	5	1	0	1	12	4	0
1938	4	174	27	22	11	13	18	3	49	16	2	7	0	0	0	20	6	10
1940	5	89	61	20	13	3	18	9	47	10	2	14	1	0	0	3	0	3

A táblázat számadataiból nyilvánvalóan kitűnik, hogy a könyvtár olvasóinak legnagyobb hányadát az egész periódus során a tanuló ifjúság tette. Középiskolai tanulók és egyetemi hallgatók e 25 év folyamán az összes olvasóknak általában 50—60%-át adták:

1920/21-ben az összes olvasók	68,45%-a diák
1925/26-ban az összes olvasók	61,05%-a diák
1926/27-ben az összes olvasók	64,48%-a diák
1928 -ban az összes olvasók	50 %-a diák
1929 -ben az összes olvasók	53,05%-a diák
1930 -ban az összes olvasók	55,38%-a diák

1935 -ben beiratkozások	56,46%-a diák
1938 -ban beiratkozások	46,59%-a diák
1940 -ben beiratkozások	31,34%-a diák ³⁵

Feltűnő azonban, hogy míg a 20-as években a középiskolai tanulók aránya rendkívül nagy: 1920/21-ben 24,32%, 1925/26-ban 16,5% — ez az arány a korszak végére szinte teljesen lecsökken. 1930-ban csak 6,76%, 1940-ben pedig már a beiratkozott olvasók között 1%-ban sem szerepel középiskolai tanuló: 1940-ben a beiratkozások 0,16%-a esett középiskolai tanulóra. A számadatok az intézetvezetés arra irányuló törekvését mutatják, hogy az állomány védelmében és a tudományos kutató munka zavartalanságának biztosítása érdekében elhárítsa azt az igen jelentős olvasóréteget, mely az igényeinek és szükségleteinek megfelelő irodalomhoz másutt is hozzájuthatott. Különösen feltűnő a tanulók arányának csökkenése 1935-től, amikor is a könyvtárhasználat megszigorítása és a látogató-jegy bevezetése feltehetően más könyvtárakba terelte a tanuló ifjúságot.

Az egyetemi hallgatók esetében is a 30-as évektől látunk feltűnő számszerű csökkenést. Azonban részarányukat tekintve jelentőségük semmit sem csökken a vizsgált 25 év során. Végig az egyik legjelentősebb olvasói kategóriát alkotják:

1920/21-ben az összes beiratkozók	44,62%-a egyetemi hallgató
1925/26-ban az összes beiratkozók	44,53%-a egyetemi hallgató
1926/27-ben az összes beiratkozók	45,34%-a egyetemi hallgató
1928 -ban az összes beiratkozók	47,46%-a egyetemi hallgató
1929 -ben az összes beiratkozók	50,24%-a egyetemi hallgató
1930 -ban az összes beiratkozók	48,65%-a egyetemi hallgató

1935 -ben az összes beiratkozók	55,27%-a egyetemi hallgató
1938 -ban az összes beiratkozók	45,54%-a egyetemi hallgató
1940 -ben az összes beiratkozók	29,96%-a egyetemi hallgató

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha adatainkat összevetjük az olvasótermet látogatók foglalkozás szerinti megoszlásával:

1926-ban az olvasóterem használói közül 50,57%
 1927-ben az olvasóterem használói közül 16,84%
 1928-ban az olvasóterem használói közül 46,97%
 1929-ben az olvasóterem használói közül 54,76%
 1930-ban az olvasóterem használói közül 53,71%
 1931-ben az olvasóterem használói közül 46,60%
 volt egyetemi és főiskolai hallgató. (Vö. 1. táblázat.)

Az egyetemi és főiskolai hallgatók csoportjának további elemzése azonban a könyvtár anyaga iránt támasztott igény szempontjából további érdekes eredményeket hoz.

Sajnos a beiratkozási könyvek kategóriái nem következetesek, s nem elég logikusak, külön számontartják az egyes szakegyetemek és főiskolák hallgatóit, de emellett rendszeresen találkozunk csupán egyetemi és főiskolai hallgató megjelölést is. A mi szempontunkból nem a legszerencsésebb kategória továbbá a tanárjelölt megnevezés. Feltehetően ezek legnagyobb része végzős bölcsész hallgató, de nem tekinthetjük kizárólagos csoportnak. Ezért statisztikai összeállításunknál külön tartottuk.

Az egyetemi és főiskolai hallgatók szak szerinti differenciálódása a következőképpen alakult:

Év	Bölcsész hallg.	Orvostan- hallg.	Műgyet. hallg.	Közigazda- sági egyet. hallg.	Joghallg.	Tanárjelölt	Egyet. hallg.	Főisk. hallg.
1920/21	281	241	180	88	136	33	40	84
1925/26	199	51	57	74	93	29	19	25
1926/27	188	61	27	33	75	25	4	30
1928	275	21	21	26	25	24	11	27
1929	429	32	26	24	51	29	11	23
1930	395	21	9	0	37	26	24	15
1935	310	4	0	7	24	15	8	4
1938	106	1	1	0	14	16	34	2
1940	62	1	0	0	4	9	13	2

Megállapíthatjuk, hogy a könyvtárat igénybe vevő egyetemi hallgatók jelentős hányada a bölcsészhallgatók közül került ki.

1920/21-ben a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 25,94%-a
 1925/26-ban a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 35,79%-a
 1926/27-ben a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 42,43%-a
 1928 -ban a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 63,95%-a
 1929 -ben a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 68,64%-a
 1930 -ban a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 78,23%-a
 1935 -ben a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 76,61%-a
 1938 -ban a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 60,90%-a
 1940 -ben a könyvtárba beiratkozott főiskolai hallgatók 69,66%-a³⁶

volt bölcsészhallgató. Az évek során tehát egyre nő a bölcsészhallgatók részaránya. Ez azt jelenti, hogy míg az egyéb egyetemek és főiskolák hallgatói fokozatosan igényeiknek megfelelő anyaghoz jutottak a megfelelő szakkönyvtárakban, a bölcsészhallgatók számára már akkor is a tanulmányaik folytatásához legalkalmasabb gyűjteménynek az OSZK bizonyult. Ez nem érdektelen, feltehetően ma is és a jövőben is kell számolni vele.

A műegyetemi és közgazdasági egyetemi hallgatók lemorzsolódását érthetővé teszi és magyarázzák a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának ugyanerre az időre eső forgalmi adatai:

1925-ben 15 686 kötet
 1930-ban 21 252 kötet
 1935-ben 27 658 kötet
 1940-ben 79 380 kötet könyvet használtak az olvasóteremben³⁷

A tanuló ifjúság mellett a legjelentősebb olvasói réteget a *tanárok* csoportja alkotta. Arányuk éveken keresztül a 10% körül mozgott (pl. 1920/21-ben 7,9%, 1926/27-ben 9,6%, 1930-ban 14%).

Bár a könyvtár nyilvántartásai nem adnak lehetőséget arra, hogy megállapítsuk, hogy a tanárok hány százaléka működött természettudományos és hány százaléka humán területen, de az olvasóteremben használt könyvanyag szakszerinti megoszlása világosan azt bizonyítja, hogy elsősorban a humán területeken működő tanárok vették igénybe a könyvtár olvasótermét. (lásd 2. táblázat)

A két kiemelkedő csoport mellett feltűnő a *tisztviselők* nagy aránya. Ez a kategória összeállításunkban magába foglalja mind a magántisztviselőket, mind az állami apparátus alkalmazottait. Feltehetően kétféle igény vezette őket a könyvtár használatában. Egyrészt közülük sokan mint valamely szakterület specialistái végeztek kutatásokat a könyvtárban, másrészt mint a közigazgatás és állami apparátus tagjainak napi munkájukhoz lehetett szükségük a könyvtár anyagára.

Éveken keresztül jelentős számmal szerepel az *írók* csoportja az olvasói kategóriák között. A kor prominens íróit azonban nem találjuk meg közöttük, bár tudjuk, hogy többen állandó használói voltak a könyvtárnak.³⁸ Az ilyen kiemelkedő személyeket azonban minden formáságot elkerülve, tehát külön be-

iratkozás nélkül látták el a könyvtár tisztviselői.³⁹ A beiratkozott „írók” legnagyobb része újságíró, hírlapíró, szerkesztő volt.

1920/21-ben	78 író közül	58 hírlap, stb. író volt
1925/26-ban	55 író közül	44 hírlap, stb. író volt
1926/27-ben	47 író közül	35 hírlap, stb. író volt
1928	-ban 69 író közül	47 hírlap, stb. író volt
1929	-ben 71 író közül	51 hírlap, stb. író volt
1930	-ban 53 író közül	42 hírlap, stb. író volt

Az olvasók lényegesen kisebb, de az egész korszakon át kitartó csoportja a *művészek* köre. Megoszlik ez a színészek, zenészek, festők, szobrászok, iparművészek stb. között. E kategórián belül a legjelentősebb csoportot a zenészek tették. A művészek közé sorolt beiratkozott olvasóknak általában 30–40%-a volt zenész. Bizonyára a könyvtár értékes és jelentős zenei gyűjteménye vonzotta ide őket ilyen nagy arányban.

A könyvtár olvasótáborának derékhadához tartoznak érthetően a *jogászok* és *ügyvédek*, valamivel kisebb arányban, de éveken keresztül egyenletesen megtartva pozíciójukat a *teológusok*.

Különösen érdekes a *műszaki és gazdasági szakemberek* jelenléte a könyvtár olvasói között. Ez a csoport részben a műszaki és gazdasági pályán működő értelmiség, részben a magasabb képzettséggel nem rendelkező szakemberekből alakult összeállításunkban. Ha nem is túl nagy arányban, de a 30-as évekig rendszeresen szerepelnek a beiratkozott olvasók között.

	mérnök	vegyész	építész	köz- gazdász	mezőgazd. botanikus zoológus	geológus tér- képész	tech- nikus rajzoló
1920/21	33	6	8	1	3	2	12
1923/26	19	1	4	1	4	1	7
1926/27	17	2	1	1	2	—	3
1928	15	2	3	—	—	—	2
1929	27	—	5	9	4	—	5
1930	14	3	6	7	3	—	1

Részarányuk a későbbiekben fokozatosan csökkent. Nyilvánvaló, hogy a megfelelő szakkönyvtárak (Műszaki Egyetem Könyvtára, Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtára) jelentős fejlődése következtében a 20-as évek végétől kezdve speciális igényekkel a műszaki érdeklődésű olvasóréteg e speciális könyvtárakhoz fordul. Ez a változás a műszaki szakkönyvtárak forgalmának növekedésében is kifejezésre jut.⁴⁰

A műszaki és gazdasági szakemberek mellett meglepő még az *orvosok és egészségügyi dolgozók* viszonylag egyenletes száma. Ebbe a csoportba soroltuk az állat-

orvosokat és gyógyszerészeket, továbbá azt a néhány egészségügyi dolgozót (aszisztens, nővér), aki magasabb orvosi képzettséggel nem rendelkezett, de ezen a pályán működött. 1920 és 1930 között rendszeresen az összes olvasóknak 1,5—2,5%-át tették. Ez az arány a korszak végéig sem csökken, sőt inkább emelkedő tendenciát mutat. 1938-ban a beiratkozások 4,2%-a, 1940-ben pedig 3,3% esett orvosokra és egészségügyi dolgozókra.

A feldolgozott adatokból kitűnik még, hogy a könyvtár olvasói között, ha kis számmal is, de képviselve van a társadalom két ellentétes pólusa: a *nagypolgárság* s a *fizikai dolgozók*. A nagyburzsoázia, a gazdasági uralkodó réteg elég változatos összetételű: kereskedők, földbirtokosok, vállalkozók teszik. A fizikai dolgozó réteg igen elenyésző de felbukkanásuk váratlan és meglepő. Összeállításunkban számuk megoszlik a kisiparos (pl. kefekötő, lakatos) és a gyári munkás között (pl. esztergályos). Olvasmányaikról számot nem tudunk adni. Kis számuk mindenestre azt jelzi, hogy esetleges vagy alkalmi igényekről lehetett szó.

Az a néhány katona, politikus, könyvtáros, múzeológus vagy háztartásbeli, akiket még további csoportokba soroltunk, lényegében a könyvtár olvasóforgalmát csak kis mértékben befolyásolták, ezért velük külön nem foglalkozunk.

2. Az olvasott művek

a) Az állomány forgásának mennyiségi adatai

Az olvasott irodalom mennyisége és szakszerinti megoszlása fényt derít az olvasói igények arányaira és tartalmára, továbbá a könyvtárhasználat mértékére és jellegére. A Széchényi Könyvtár forgalmának számszerű vizsgálatánál egyrészt jellemezni tudjuk forgalmának belső arányait, másrészt felmérhetjük más könyvtárakhoz viszonyítva méreteit. Sajátos nemzeti könyvtári jellegéből és tudományos könyvtári adottságaiból következett, hogy a Széchényi Könyvtár állományának viszonylag kis százaléka fordult meg évente helybenolvasás és kikölcsönzés formájában az olvasók kezén. A Széchényi Könyvtárban a forgalmazott könyvanyag az egész állománynak 9—10%-át tette.⁴¹

Az egy főre eső könyvforgalom adatai viszont megerősítenek abban a feltételezésünkben, hogy a könyvtár az egész periódusban egy egyenletes, azonos sőt növekvő intenzitású olvasóforgalmat bonyolított le.

Az egy főre eső kötetforgalom a kiemelt öt év alapján a következőképpen oszlott meg:

1920-ban 2,4 kötet

1925-ben 2,2 kötet

1930-ban 2,5 kötet

1935-ben 2,7 kötet

1940-ben 3,1 kötet

1943-ban 2,7 kötet (már háborús nehézségek)

Az Országos Széchényi Könyvtár ebben az időben az ország legjelentősebb gyűjteménye volt. Leginkább fölzárkózott mellé a budapesti Tudományegyetem Könyvtára a Fővárosi Könyvtár és az Akadémia Könyvtára.

1925-ben a Széchényi Könyvtár	állománya 796 564 kötet
a Tudományegyetem Könyvtárának	állománya 680 610 kötet
a Fővárosi Nyilvános Könyvtár	állománya 458 112 kötet
az Akadémia Könyvtárának	állománya 454 934 kötet volt

A nyomába jövő egyéb könyvtárak már csak 2—300 000 kötettel rendelkeztek.⁴²

Érdekes megvizsgálni, hogy jelentőségéhez viszonyítva a Széchényi Könyvtárnak milyen része volt a budapesti összolvási igények kielégítésében. Néhány kiragadott év alapján a Széchényi Könyvtár olvasóforgalmának ezek az arányai a következőképpen alakultak:

Év	Összes budapesti olvasóforgalom	Széchényi Könyvtár		Összes budapesti kötetforgalom	Széchényi Könyvtár	
		olvasóforg.	%		kötetforgamla	%
1928	567 872	16 920	2,9	1 206 538	39 511	3,2
1930	646 369	25 073	3,8	1 520 838	63 716	4,1
1933	577 947	34 620	5,9	1 547 783	95 284	6,1
1935	614 507	28 718	4,6	1 589 933	78 832	4,9
1938	637 343	19 057	2,9	1 735 457	63 684	3,6
1940	618 501	16 465	2,6	1 798 832	51 434	2,8
1943	587 041	21 927	3,7	1 858 849	59 517	3,2

Tehát a Széchényi Könyvtár olvasóforgalma a legjelentősebb budapesti⁴³ nagykönyvtárak összolvásforgalmának és kötetforgalmának 3—6%-t tette. Ha összevetjük a jellegében és méreteiben leginkább közelálló Egyetemi és Akadémiai Könyvtár és a más feladatokat ellátó Fővárosi Könyvtár azonos adataival, világosan kibontakoznak az egyes könyvtárak jellegéből és funkcióbeli különbségéből adódó eltérések, s érthetővé válnak a számbeli arányok. Az Egyetemi Könyvtár a fővárosi könyvtárak olvasóforgalmának kb. 10%-t (1928-ban 11%, 1935-ben 10,3%, 1940-ben 7,9%) a kötetforgalmának 6—9%-át (1928-ban 9,6%, 1935-ben 6,1%-t, 1940-ben 2,7%-t) bonyolította le. Az Akadémiai Könyvtár forgalma sokkal alacsonyabb. A könyvtár olvasó és kötetforgalma alig érte el a budapesti könyvtárak összforgalmának 1%-t. (Olvasóforgalom 1928-ban 1,1%, 1935-ben 0,9%, 1940-ben 0,7%. Kötetforgalom: 1928-ban 1,1%, 1935-ben 0,01%, 1940-ben 0,6%.)

Ugyanakkor a Fővárosi Könyvtár olvasóforgalma a budapesti könyvtárakénak 60—70%-át tette (1928-ban 74,7%, 1935-ben 64,4%, 1940-ben 72,3%), a kötetforgalma pedig elérte a fővárosi könyvtárak kötetforgalmának 70—90%-át (1928-ban 74,6%, 1935-ben 71,2%, 1940-ben 92,5%). Tehát bár abszolút számokban a Széchényi Könyvtár forgalma a budapesti könyvtárak forgalmának egészéhez képest alacsonynak tűnik, összehasonlítva más, hasonló nagyságrendű tudományos könyvtárakéval jelentősnek bizonyul.

b) *Az olvasott művek tartalmi jellemzői*

Az olvasóforgalom jellegének meghatározása szempontjából az egyik legjelentősebb kérdés: mit és milyen megosztásban olvastak a könyvtár látogatói.

A Széchényi Könyvtárban a forgalmazott irodalom tartalmi összetételének vizsgálatát sajnos, az egész korszakra vonatkozóan kellő forrás híján nem tudjuk elvégezni. Végrehajthatjuk azonban ezt a vizsgálatot 1926 és 1930 között, amely időszakban az olvasótermi forgalom nyilvántartása tekintettel volt erre a szempontokra is.⁴⁴ Így kimaradnak tehát elemzésünkéből a kikölcsönzött művek, tekintve azonban, hogy a forgalom legnagyobb része a nagyolvasóteremben zajlott le, ezeket az adatokat jellemzőnek tekinthetjük a könyvtár kötetforgalmának egészére.

Az első két év, 1926–1927 nyilvántartása csupán három kategóriát különböztet meg: szépirodalom, tudományos irodalom, és hírlapanyag. Ez a fajta csoportosítás lehetőséget ad arra, hogy képet alkossunk a tudományos- és szépirodalom forgalmának arányairól. 1926 és 1927-ben ez a következőképpen alakult:

használt szépirod. (kötet)			használt tudomá- nyos irod. (kötet)		használt hírlapok (kötet)	
1926-ban	2 480	9,3%	18 248	68,7%	5 827	21,9%
1927-ben	1 353	10,2%	8 561	64,7%	3 301	24,9%

A fenti adatokból szintén kitűnik, amit már az olvasók elemzésénél is megállapíthattunk, hogy a könyvtár elsősorban és legnagyobb mértékben a tudományos kutatás céljait szolgálta. A szépirodalom az egész forgalomnak mindössze csupán kb. 10%-át tette. Valószínű, hogy a használt szépirodalmat is részben, mint a tudományos kutatás tárgyát (auktorokat) kölcsönözték ki. Feltehetően azonban nagyobb részt a diákok, főként az igen nagy számban beiratkozott bölcsészhallgatók vették igénybe tanulmányi céllal. Tehát a Széchényi Könyvtár a vizsgált periódusban alig, vagy egyáltalán nem látott el közművelődési funkciókat.

A következő évek (1928–1930) nyilvántartásának szakok szerinti beosztása viszont lehetővé teszi, hogy az ilyen nagy mértékben kikölcsönzött tudományos irodalomnak az egyes tudománysszakok közötti megoszlását tanulmányozzuk. Az olvasótermi statisztika az Egyetemes Tizedes Osztályozásnak megfelelően 0-tól 9-ig terjedő szakcsoportokba osztva tartja számon az olvasóterem forgalmát. A szokásos jelölésen kívül ez a nyilvántartás egy O₂ jelzésű csoportot is alkalmaz. Mivel jelmagyarázatot sem a 0-tól 9-ig terjedő 10 kategóriához sem a O₂ csoporthoz nem találtunk, Ferenczynével szemben,⁴⁵ aki ezt a kategóriát a könyvtártudományi szakirodalommal azonosította, úgy gondoljuk, hogy valószínűleg a O₂-vel jelzett csoport a nagyolvasóteremben használt hírlap és folyóirat állományt foglalta magába. Feltételezésünket egyrészt az előző periódus nyilvántartásának a módszerére alapozzuk. Itt ugyanis, mint már jeleztük, a könyvforgalom mellett külön számon tartották a hírlapforgalmat is. Másrészt e mellett szól az ide sorolt művek rendkívül nagy száma is.

Tehát az 1926 és 1930 között a nagyolvasóteremben kikölcsönzött könyvanyag szakok szerinti megoszlása százalékokban kifejezve a következőképpen alakult:

Szakok	1928 %	1929 %	1930 %
0	7,22	6,92	5,41
0 ₂	30,15	24,23	22,07
1	3,59	4,20	4,19
2	5,09	5,04	4,36
3	15,47	15,38	16,65
4	26,00	28,81	31,14
5	0,73	0,98	1,88
6	2,57	3,86	2,85
7	1,09	2,09	2,70
8	3,87	5,39	15,26
9	4,03	2,99	3,24 (vö. 2. táblázat)

A fenti összeállításból nyilvánvaló, hogy ha nem is minden ingadozás nélkül, a legnagyobb érdeklődésre a hírlapokat jelölő 0₂-es, a 3-as és a 4-es szakcsoport számíthatott.

A 0₂-es csoport kiemelkedő aránya teljesen érthető, hiszen a hírlapanyag mind az irodalomtörténészek, mind a történészek kutatásainak egyik legfontosabb segédeszköze. A forgalmazott hírlapanyag szakszerinti megoszlására nincsenek adataink. Feltehetően a könyvtár állományában meglevő magyar nyelvű természet-tudományos anyagot is használták. Mivel azonban a beiratkozott olvasóknak csak kis százaléka működött ezen a pályán, valószínű hogy a hírlapok és folyóiratok elsősorban a filológiai kutatás eszközeként szolgáltak.

A nyelvtudományi irodalom (4-es szak) kimagasló forgalma: 25—30%, meglepő. Különösen akkor, ha összevetjük a 8-as és 9-es szak (3—7%) szerepével. A 4-es szak ilyen jelentős forgalmát magyarázza, hogy Magyarországon nem volt ebben az időben jelentős nyelvtudományi szakkönyvtár. A 8-as és 9-es szak arányait viszont érthetőbbé teszi, hogy a Széchényi Könyvtár gyűjteményéből az irodalomtörténészek és történészek feltehetően leginkább a hírlap és folyóiratanyagot vették igénybe.

A gyűjtemény jellegéből és a beiratkozott olvasók arányából teljesen természetesen következik a társadalomtudományi szakirodalom (3-as szak) kiugró forgalma. A beiratkozott olvasóknak az ügyvédek, jogászok és tisztviselők együttesen általában 8—10%-át tették. Ez a réteg bizonyára nemcsak tudományos kutatói munkájához vette igénybe a könyvtár állományát, hanem a könyvtár gyűjteménye az állami közigazgatásban is jelentős szerepet játszó jogászok és tisztviselők fontos bázisa volt. Az olvasótermi statisztika szerint igen intenzív, aktív csoportja volt ez a könyvtár használóinak. Mindenesetre az a tény, hogy 1926 és 1931 között az olvasóterem látogatóinak kb. 10%-át tették (vö. 1. táblázat), ugyanakkor a társadalomtudományi szak forgalma 15—23% között mozgott, jelzi, hogy az olvasók egyéb csoportja is jelentősen bekapcsolódott a 3-as szak használatába.

A 0-ás szak forgalma közel sem olyan kiugróan magas, mint az előbb említett-

*Országos Széchényi
Könyvtár*

OLVASÓJEL

E mű visszaszolgáltatásának határideje

Kivonat a könyvtár kölcsönzési
Szabályzatából.

11. §. A kölcsönvevő a térítvényen kötelezi magát, hogy a határidőt betartja, ennek elmulasztása esetén a reklamálási költségeket és a naponként és kötetenként 10 fillérben megállapított késedelmi díjat megfizeti, továbbá, hogy a kölcsönvett művet másnak kölcsön nem adja s végül, hogy a kölcsönvett mű elvesztése vagy megrongálása esetén a térítvényen megjelölt értéket megtéríti.

12. §. A határidő eltelte után következő hétköznapon a Könyvtár igazgatósága a vissza nem szolgáltatott művet ajánlottan feladott felszólítással visszakéri s a reklamálási szükség esetén 8 és 16 nap múlva megismétli. Amennyiben a harmadik reklamálásnak sincs eredménye, a határidő letelte után 24. napon a letétbe helyezett összeg a könyvtár tulajdonába megy át, megfelelő pénzbiztosíték híján pedig a késedelmező kölcsönző ellen eljárást kell indítani.

Az 1929. évi XI. t.-c. 46.
§-a így hangzik:

Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és egy hónapig terjedhető elzárással büntetendő, aki közgyűteményben őrzött kéziratot, könyvet vagy más tárgyat eltulajdonítás szándéka nélkül, de a kikölcsönzés tekintetében meghatározott szabályok megszegésével elvisz vagy a szabályszerűen kikölcsönzött kéziratot, könyvet vagy más tárgyat a kikölcsönzésre megbízott határidő letelte után felhívás ellenére sem szolgáltatja vissza.

A kikölcsönzött művekbe helyezett olvasójel

teké, de aránya jelentős. Látszik, hogy az általános művek (bibliográfiák, segéd-könyvek) a tudományos kutatás fontos eszközeként jelentős szerephez jutottak.

E kiemelkedő forgalmat elért szakok mellett több-kevesebb ingadozással általában 4—6%-ban, tehát közepes mértékben használták az 1-es, 2-es és a már említett 8-as és 9-es szakot.

A filozófiai irodalmat (1-es szak) bizonyára a legkülönbözőbb olvasói csoportok tagjai vették igénybe.

A vallási szakirodalmat (2-es szak) nyilván a teológusok használták elsősorban. Ez a csoport az egész két világháború közötti periódusban szinte változatlan arányban szerepel a beiratkozott olvasók között. 1920 és 1944 között általában 1—2%-ot tesz ki. A forgalmazott teológiai irodalom viszont sokkal nagyobb, 5—6% körül mozog. Tehát egy viszonylag szűk réteg elég komoly forgalmat bonyolított le ezen a szakterületen.

Már az olvasók összetételének vizsgálatakor megállapítottuk, hogy elég szép számmal vették igénybe a könyvtár szolgáltatásait az orvosok és mérnökök. Valószínűleg az ő jelenlétük járult hozzá a 6-os szak, relatíve meglepően magas (2—3%) forgalmához.

Bár valójában nem sok olyan olvasója volt a könyvtárnak, akiket a művészek kategóriájába sorolhatunk, mégis ehhez mérten is feltűnő a 7-es szak igen kicsi forgalma, hiszen feltehetően ezt az anyagot nemcsak ők használták. Némi magyarázatot ad erre, az 1929-ben megalakult Zeneműtár. Valószínűleg a művészek legjelentősebb részét kitevő zenészek ennek anyagát használták, így az általuk használt irodalom nem tükröződik a nagyolvasóterem nyilvántartásában.

Szinte következetesen a legkisebb arányban az 5-ös szak, a természettudományos irodalom forgott közkezen. A forgalomnak, 1928-ban 0,73%-át, 1929-ben 0,98%-át, 1930-ban 2,62%-át tette. A részletes statisztikát nézve nyilvánvalóvá válik, hogy rendszeres közönsége ennek az irodalomnak a Széchényi Könyvtárban nem volt. Elszórva, hullámokban került forgalomba az anyag. Pl. 1928 májusában 12 kötetet, júniusban 2, júliusban 0, augusztusban 53, szeptemberben 1, októberben 64, novemberben 1, decemberben 42 kötetet használtak erről a szakterületről az olvasóteremben. Az 1929-es év adatai még szemléletesebben mutatják az esetenkénti érdeklődést. Januártól júniusig egyetlen könyvet sem vettek ki az olvasóteremben az 5-ös szakból, júliusban 297 kötetet, augusztusban 200, szeptemberben 10, októbertől decemberig ismét egyetlen kötetet sem. Nyilvánvaló tehát, hogy egy-egy kutató, vagy egy-egy csoport megjelenése a könyvtárban váratlanul idézte elő esetenként ezt a forgalmat és sokszor minden folytatás nélkül abba is maradt.

Sajnos arra nincsenek adataink, hogy figyelemmel kísérjük, az egyes olvasói kategóriák lemorzsolódását milyen arányban követte az egyes anyagrészek forgalmának változása. Mindenesetre az itt jelzett párhuzamosságok alapján feltehetően az orvosok, műszaki értelmiség és természettudományos kutatók, valamint a diákságból az ennek a szakterületnek megfelelő egyetemi hallgatók lemorzsolódása a korszak végére az 5-ös, 6-os szak forgalmának csökkenését idézte elő. Így a Széchényi Könyvtár egyre inkább a humán jellegű, társadalomtudományi kutatások bázisává vált.

* * *

A Széchényi Könyvtár a két világháború közötti periódusban tehát rendkívül nehéz anyagi helyzetben igyekezett feladatának eleget tenni, és a lehetőségekhez képest a korszerű követelményekkel lépést tartani. A gazdasági válságok, majd a háború kitörése után azonban minden erőt a meglevő helyzet fenntartására kellett koncentrálni, továbblépésre már alig volt lehetőség. Így minden szempontból a korszakra a háború utáni regenerálódás, majd a stagnálás és végül a lassú visszafejlődés jellemző. Az olvasóforgalom tekintetében különösen érezhető volt ez a tendencia, világosan kitűnik ez ha összevetjük az első világháború előtti, és a második világháború utáni helyzettel.

Az olvasók száma

1875-ben	14 661
1900-ban	19 802
1910-ben	33 006
1920-ban	23 114
1930-ban	25 073
1940-ben	16 465
1950-ben	51 800
1960-ban	92 800 ⁴⁶

A könyvtár jellegét tekintve a korszak két fő vonása, hogy egyrészt fokozatosan határozott törekvést tapasztalhattunk nemzeti könyvtári feladatainak érvényesítésére. A gyűjtemény muzeális jellegének hangsúlyozása viszont a használat bizonyos korlátozását (külső kölcsönzés megszűnése, középiskolai tanulók elmaradása) hozta magával. Másrészt az általános gyűjtőkörű tudományos könyvtári jellege mellett, az olvasók összetétele és a forgalmazott könyvanyag bizonyossága szerint, társadalomtudományi szakkönyvtári funkciói egyre jobban kibontakoztak.

A korszak során a könyvtár jellegéből fakadóan a Széchényi könyvtár legfontosabb funkciója a tudományos kutatómunka, elsősorban a humán jellegű kutatás támogatása volt. Emellett az egyetemi és főiskolai oktatás jelentős bázisává, s az állami közigazgatásban dolgozók fontos eszközévé is vált.

Jegyzetek

1. Vö. Ferenczyné Wendelin Lídia: *Az Országos Széchényi Könyvtár olvasószolgálatának története 1920–1944.* = *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve.* 1965–1966. Bp. 1968. 275–281. l.
2. *Országos Széchényi Könyvtár. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1931–1933. évben.* Írta Jakubovich Emil. = *Magy. Könyvszle.* 1931/1934. 101. l.
3. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1926. évi állapotáról.* Írta Lukinich Imre. = *Magy. Könyvszle.* 1927. 171. l.
4. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár állapotáról és működéséről az 1937. évben.* OSZK Irattár.
5. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár állapotáról és működéséről az 1941. évben.* Bp. 1942. Madách ny. 23. l.
6. Nyireő István: *Az Országos Széchényi Könyvtár átszervezési munkálatai.* = *Magy. Könyvszle.* 1927. 232. l.
7. Nyireő István, i. h. 6. jegyz. 233. l.
8. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1927. évi működéséről.* Írta Lukinich Imre. = *Magy. Könyvszle.* 1928. 94. l.
9. *Országos Széchényi Könyvtár. Jelentés ...* ld. 2. jegyzet 108. l.
10. Goriupp Alisz közlése.

11. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1929. évi működéséről.* = *Magy. Könyvszle.* 1930. 321. l.
12. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1927. évi működéséről.* ld. 8. jegyzet 94. l.
13. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről 1934. július 1-től 1935. dec. 31-ig.* OSZK Irattár.
14. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről 1934 ...* ld. 13. jegyzet 3–4. l.
15. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről az 1943. évben* 1. l. OSZK Irattár.
16. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről az 1944. évben* 1. l. OSZK Irattár.
17. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről 1934 ...* ld. a 13. jegyzet. OSZK Irattár.
18. Vö. az Országos Széchényi Könyvtár évi jelentéseivel.
19. *Országos Széchényi Könyvtár. Jelentés ...* ld. a 2. jegyzet 113. l.
20. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1929. évi működéséről.* ld. a 11. jegyz.
21. 1934. évi VIII. törvénycikk a Magyar Nemzeti Múzeumról. = *Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai* 1. Bp. 1937. 7–13. l.
22. A kölcsönzés szüneteltetéséről szóló hirdetmény. 1936. június 26. OSZK Irattár 260/1936.
23. Értesítés a kölcsönzés szüneteltetéséről júl., aug., szept. hónapokban és a kölcsönzés újabb szabályozása. 1936. július 7. OSZK Irattár 276/1936. és vö. Hirdetmény arról, hogy a kölcsönzés a könyvtárban magánszemélyek részére megszűnt. OSZK Irattár 372/1936.
24. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1936. évi működéséről.* OSZK Irattár. 15. l.
25. Másolatát ld. OSZK Irattár 300/1939 és vö. Rendelkezések a könyvtárhoz beszolgáltatott nyomtatványok kikölcsönzéséről. OSZK Irattár. u. o.
26. OSZK Irattár 383/1939.
27. *Az Országos Széchényi Könyvtár kölcsönzési szabályzata.* Bp. 1940.
28. Az Országos Széchényi Könyvtár beiratkozási naplója alapján.
29. V.ö. Babits Mihály: *Mireio.* [Ismeretítés] = *Nyugat* 1916. II. 718–722. l.
30. Az olvasóterem forgalmának statisztikája 1926–1944. OSZK Irattár.
31. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1929. évi működéséről.* ld. 11. jegyzet.
32. Goriupp Alisz közlése.
33. *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár állapotáról és működéséről az 1941. évben.* Bp. 1942. 23. l.
34. Vö. az évi jelentések adataival.
35. Annak ellenére, hogy az első három évben átmenő évre történt a beiratkozás, majd később naptári évre, az adatok összevethetők, mert azonos időtartamra, egy évre vonatkoznak. 1935-től csak arányokat jelentenek a számok, nem abszolút értékek.
36. Nem tekintjük visszaesésnek, hanem a nyilvántartás következetlensége itt erősebben érződik, mert a két utolsó évben váratlanul sok egyetemi hallgató és tanárjelölt megnevezéssel találkozunk a foglalkozási bejegyzések között.
37. Szabó András Endre: *Könyvtári adatok.* (1884–1962.) Bp. 1966. 105. l.
38. Kosztolányi Dezsőnek felszólítás. OSZK Irattár 49. és 50/1921; Móricz Zsigmondnak felszólítás OSZK Irattár 62. és 564/1921.
39. Goriupp Alisz közlése.
40. Szabó András Endre *i. m.* ld. 37. jegyzet 104. 105. l.
41. Szabó András Endre *i. m.* ld. 37. jegyzet 97. l.
42. Szabó András Endre *i. m.* ld. 37. jegyzet 91. l.
43. Szabó András Endre *i. m.* ld. 37. jegyzet 96. és 98. l. — A legnagyobb budapesti tudományos jellegű könyvtárnak adatait összesíti, így számunkra összehasonlításhoz felhasználható. Az összesítés 1927-től indul. Ez az év a Széchényi Könyvtár forgalma szempontjából nem jellemző. Ezért összehasonlításunk kezdő évének 1928-t vesszük.
44. Az olvasóterem forgalmának statisztikája. ld. 30. jegyzet.
45. Ferenczyné Wendelin Lidia *i. m.* ld. 1. jegyzet.
46. Szabó András Endre *i. m.* ld. 37. jegyzet 43., 53. és 157. l.

1. táblázat

A nagyolvasóterem látogatóinak foglalkozás szerinti megoszlása

Év	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
1926	1 103	548	153	203	743	62	508	5 166	1 728	1 045
1927	246	165	105	76	313	8	210	682	1 085	1 122
1928	1 266	708	136	342	682	105	568	4 188	193	728
1929	2 185	1 036	237	554	1 096	169	847	9 041	819	524
1930	2 563	1 040	288	309	1 168	147	1 001	9 654	1 454	327
1931	3 321	1 136	278	548	1 400	242	1 014	9 000	1 774	319
Össz.	10 684	4 636	1 193	2 032	5 404	2 313	4 748	37 731	7 023	4 065

a tanár és lelkész,
b ügyvéd, bíró és közigazgatási tisztviselő,
c orvos,
d mérnök és gazdasz,
e író és művész,
f katona,
g magántisztviselő és iparos,
h főiskolai hallgató,
i középiskolai tanuló,
j egyéb foglalkozású.

2. táblázat

A nagyolvasóteremben használt könyvek tartalmi megoszlása

Év	0	0 ₂	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1928	1 720	7 181	857	1 214	3 684	6 193	175	614	290	923	962
1929	3 575	12 524	2 171	2 600	7 938	14 865	507	2 001	1 081	2 783	1 542
1930	2 921	11 999	2 263	2 353	8 976	16 795	1 018	1 540	1 459	2 836	1 750

Reading public and readers' service in the National Széchényi Library in 1920—1944

I. KOVÁCS

In the period between the two World Wars the National Széchényi Library attempted to fulfill its duty amidst rather difficult financial conditions. The characteristic features of this period are the regeneration after the World War I, then the stagnation and the gradual regression.

In this period the number of readers greatly depended on certain external factors. An independent Reference Service was established, by reorganization of the reading room the space for readers increased, but because of heating and lighting difficulties the reading room could not be open for the public in the afternoons.

Although the National Széchényi Library had a collection of museum character, it lent, especially till 1935, a large quantity of material for external use. In the second half of the period the number of lendings was reduced.

The numerical change of the reading public was due mainly to the above mentioned reasons. The enrollment books evidence that most of the enrollments date back to the period between 1920—1926. Later on the number of the enrolling readers decreased. The probable explanation is that partly the lending service was restricted, partly reading facilities were provided in the upgrowing special libraries in the capital, thus the majority of the reading public fell away. (engineers, physicians, etc.)

The composition of the reading public was rather heterogeneous. Characteristic is, however, the proportion of the layers. The majority of the readers were students (50—60%) and within this layer the number of the art students was overwhelming.

A great number of teachers, clerks, lawyers and jurists also visited the library. The proportion of engineers, physicians, artists, theologians is smaller, yet they were also constant users of the bookstock. Besides readers from the middle class members of the upper bourgeoisies and manual workers are also to be found, if not in a great number.

The greatest demand appeared for literature (60—70%) belletristic works were not so very looked for (9—10%). From among the branches of learning, works of linguistics and social sciences were read most frequently (20—30%). Works of history, theory of literature, theology were also used but to a smaller extent. There was nearly no demand for works of the natural sciences (0,5—1%) but those of the applied sciences were comparatively often read. (2—3%).

In this period the general pattern of the library was partly one of steady if unspectacular progress in the direction of establishing the library's national character, partly, besides being a scientific library of general acquisitional line, its functions as a special library of social sciences more and more enfolded, as the composition of the reading public and the bookstock used evidence it.

The most important task of the library at that time was to promote research work, first of all in the field of humanities. It became reliable basis for the university and highschool education and an important resource for the clerks of public administration.